

M 5364/31

Kurimiel Lute

Erdély a Habsburgok fennhatósága alatt.

/ 1690 - 1867. /

A Habsburgok és
a független Erdély.

Az erdélyi rendekben a XVII. század fordulóján élt az a vágy, hogy a győzelmes Habsburgok fennhatósága alatt Erdélynek éppen olyan állami függetlenséget biztosítsanak, - mint amilyent Erdély előzőleg másfél századon keresztül a törökök fennhatósága alatt élvezett. Az események azonban csakhamar bebizonyították, hogy a terv kivitele lehetetlen. A Habsburg ház a győzelem után tudni sem akart többé a független erdélyi fejedelemségről. Egészen szorosan igyekezett fűzni az államjogi kapcsolatot Erdély és a birodalom többi része között. Erdélyt egyszerűen a birodalom egyik alárendelt tartományának tekintette. Azokat, - akikben a Habsburg ház terve ellenzőit, - illetőleg a független Erdélyi fejedelemség utolsó támaszait látta, - szigorú következetességgel igyekezett eltenni az utból. Kétségtelenül az idők változására vall, - hogy Castaldó és Básta politikai módszerei nem ismétlődtek meg. Az utolsó erdélyi fejedelem - I. Appaffy Mihály fia - II. Appaffy Mihály és főpártfogója - a nagy erdélyi kancellár Bethlen Miklós, életben maradtak, - de életük végéig Erdélytől távol Bécsbe internálták őket.

A Habsburgok és az
autonóm Erdély.

Az önálló erdélyi fejedelemségről a Habsburgok hallani sem akartak, azonban, - mint a hatalom birtokosai, - a birodalom keretében Erdély autonómiáját biztosították. Erdély belső polgári kormányzását meghagyták az erdélyiek kezében. A Diploma Leopoldinumban / 1691 / elismerték azt is, hogy Erdély nem

uj'
Az Országos Főhivatalok.

hódítás útján, - hanem mint a magyar Szentkorona birtokállománya került uralmuk alá. Meghagyták a régi rendi alkotmányt, - amely továbbra is a három nemzet /rend/: a magyar /nemes -/ székely és szász; továbbá a négy bevett vallás; katolikus, luteránus református és unitárius egyenjogúságának az alapelvén épült fel. A polgári kormányzás legfőbb szervéül a kormányszéket / gubernium/ állították fel. A kormány-
szék élén a kormányzó / gubernátor/ állott. A kormányzót /gubernátort/ és a kormányszék tanácsosait országgyűlési jelölés alapján az uralkodó nevezte ki, arányosan a három nemzet és négy vallás tagjaiból. A kormányszék székhelye kezdetben Szeben, - később Kolozsvár lett. Az erdélyi udvari kancelláriát a Habsburgok Bécsben állították fel, erdélyi születésű kancellár és hivatalnokok vezetése mellett. Ezen a központi udvari hivatalon keresztül adták ki összes rendelkezéseiket Erdély számára a Habsburgok és ezen keresztül tehették meg az erdélyi hatóságok felterjesztéseiket a császárhoz. A bíráskodás terén a legfőbb forum Erdélyben a marosvásárhelyi kir. tábla volt. A katonai igazgatás legfőbb őreként az erdélyi katonai főparancsnok szerepelt Szeben székhellyel, - aki azonban az erdélyi polgári hatóságoktól teljesen függetlenül, bécsi irányítás mellett működött. Ugyancsak bécsi irányítás mellett az erdélyi polgári hatóságoktól teljesen független hatásköre volt az erdélyi pénzügyi igazgatás legfőbb szervének, - a szebeni cs. kir. kincstár igazgatóságának / thezaurariátus/. Az országgyűlés összetétele a régi maradt. A királyi hivatalosok /regalisták / - a hivatalból tagok / országos főhivatalnokok / száma ezután is jóval fölül multa a vá-

Országgyűlés.

lasztott tagok: megyei - széki és városi követek - számát az országgyűlésen. A multhoz viszonyítva a közéletben némi változást jelentett, hogy a magyar nyelv a latín nyelvvel szemben háttérbe szorult. Az országgyűlés tanácskozási nyelve ugyan magyar maradt továbbra is, de a törvényeket és az ügyiratokat az országos hatóságoknál latinul szerkesztették.

A Habsburg ház és a katolicizmus.

Míg az erdélyi fejedelmek Erdélynek protestáns jellegét igyekeztek adni, addig a Habsburgok, mint birodalmuk többi részében - Erdélyben is - a katolicizmusra támaszkodtak. Uralmuk megerősítése Erdélyben egyet jelentett az Erdélyi katolicizmus megerősítésével. Már a Diploma Leopoldinumban külön hangsúlyozták a katolikusok jogait. Ennek megfelelően nem sokára visszaállították az erdélyi fejedelemség idején szünetelő gyulafehérvári erdélyi róm.katolikus püspökséget. A gazdátlanul maradt fejedelmi birtokok egyrészét a katolikus egyháznak ajándékozták. Megengedték, sőt karhatalommal elősegítették több protestáns tulajdonban lévő régi katolikus templom visszafoglalását. Aránylag a reformátusok elég erősek voltak jogaik megvédésére, a szász luteránusok szintén, az unitáriusok azonban, mint a négy bevett felekezet közül a leggyöngébb ~~fel~~, nagyon sok sérelmet szenvedtek. Kiszorultak az országos közhivatalok vezető állásaiból és igen sok helyen a legjelentékenyebb templomaikat vesztették el. A katolikus egyház azonban mindezek ellenére hívei számát a protestánsokból jelentékenyen nem tudta növelni. A történelmi multtal bíró protestantizmus ekkor már híveit annyira öntudatos szervezettségbe tudta összekovácsolni, hogy a katolikus propagandának nem sikerült az anyagi sikeren és néhány főuri család megnyerésén túlmenően - nagyobb protestáns tömegeket meghódítania.

A protestánsizmus háttérbeszórása.

A Görög katolikus egyház megalakulása.

Amit azonban a Habsburg katolikus propagandának nem sikerült elérnie a protestánsok körében, azt ~~nem sikerült~~ sikerült megvalósítania - igen nagy mértékben - az erdélyi görög keleti románok között. Az erdélyi görög keleti románoknak a XVIII. század elején több mint a fele ~~át~~ért a görög katolikus vallásra. A görög katolikus vallás a róm.katolikussal dogmatikailag teljesen azonos jellegű hitvallás. 1./ A görög katolikusok a Rómához való csatlakozásnál átvették a róm.katolikusoktól a következő hittételeket: 1./ A Pápa Krisztus földi helytartója és az összes keresztények feje; 2./ A Szent Lélek az Atyától és a Fiutól is / filioque / származik; 3./ Az áldozáshoz elég a kovásztalan kenyér; 4./ Van purgatórium. 2./ Egyházszerkezetiileg azonban a róm.katolikus egyháztól teljesen független alakulat lett a gör.katolikus egyház, külön püspökkel és később a XIX. század közepén érsekekkel az élén. A róm.katolikus egyháztól eltérően a gör.katolikus egyházban más a ritus; a latin nyelvvel ellentétben a ritus nyelve az anyanyelv; Más a naptár és külön gör.katolikus ünnepnapok vannak. Ezen kívül nagy különbséget jelent a kettő között a papi nőtlenség intézménye is, amely a róm.katolikus egyházban meg van, a gör.katolikusban nincs. Mindezek a jelenségek - az előbb említett dogmatikai engedmény ellenében olyan előnyt jelentettek a románság részére, hogy ettől kezdve a gör.katolikus egyház sokkal hathatósabban tudta szolgálni az erdélyi románság nemzeti érdekeit, mint az ősi román görög keleti egyház. 3./ Nagy előnyt

-
- 1./ Bunea Augustin: Unirea cu biserica Romei, partea a II-a 39-40 l.
 - 2./ Jancsó Benedek: A román nemzetiségi törekvések története és jelenlegi állapota, Budapest. 1896 615 l.
 - 3./ Mester Miklós: Az autonóm Erdély - Budapest, 1936. 168-169 l.

jelentett a görög katolikus egyház részére az is, hogy papjai nemesek lettek olyanformán, hogy annak a nációnak / rendnek/ a tagjai közé tartoztak, amely nációnak a területén éltek. Fiaik azonban a nemességet nem örökölhették. 1./ Az erdélyi gör.katolikus püspökség székhelye kezdetben rövid ideig Gyulafehérvár, majd Fogaras és később véglegesen Balázsfalva lett, / 1738 /2./

A gör.katolikus egyház és a román nemzetiségi mozgalom.

A gör.katolikus egyházon belül indul meg tulajdonképpen a XVIII.a század első felében a román nemzeti-ségi mozgalom. A gör.katolikus püspök tagja lett az erdélyi országgyűlésnek és ott felemelt^{ette} szavát a román gör.katolikus papság és a román nép érdekében. Az első öntudatos román gör.katolikus püspök Micu-Klein Inocentius volt, aki nem csak az erdélyi országgyűlésen, hanem a bécsi pápai követ segítségével 3./ a Habsburg udvarnál is állandóan sürgette a román gör.katolikus papság és a román nép jogainak az elismerését. Célja az volt, hogy a románság Erdély alkotmányában negyedik nemzetnek /rendnek/ ismertessék el. 4./ De sem az erdélyi rendek sem a bécsi udvar nem volt hajlandó a gör.katolikus papoknak tett kiváltságokon túlmenően - radikálisabb változtatást keresztül vinni Erdély rendi alkotmányában. Ezért Micu-Klein Inocentius küzdelmének hiábavalóságát és főként a pártfogónak hitt bécsi udvar / Mária Therézia/ ellenszenvét látva - önkéntes száműzetésbe ment Rómába. Ott is halt meg / 1768/. Életével és munkásságával azonban a mai napig rá nyomta bélyegét az erdélyi román politikai lélekre és közgondolkozásra.

A XVIII.század rendisége és az erdélyi román politikai követelések.

A tárgyilagosan gondolkozónak nem szabad

- 1./ Augustin Bunea Episcopul Ioan Inocentiu Klein, Blas, 1900 - 16-17 lap,
- 2./ Augustin Bunea Episcopul Ioan Inocentiu Klein, Blas, 1900 - 58-59 lap.
- 3./ Augustin Bunea Episcopul Ioan Inocentiu Klein, Blas, 1900 - 75-85 lap.

meglepődni azon, hogy a rendek Klein Inocentius politikai követelését nem fogadták el, mert hiszen az ő szándékát korábban még saját román nepe sem értette meg. Az erdélyi román jobbagyságnak, akár csak Európa bármelyik részén élő jobbagyságnak, a XVIII. század folyamán nem volt semmi politikai öntudata. A román gör.katolikus papok viszont, akikre tulajdonképpen Klein-Inocentius mozgalma közvetlenül támaszkodott, - (szintén) saját rendi érdekeik biztosításán túlmenően nem sok érdeklődést tanúsítottak az ő messzebbmenő politikai célkitűzései iránt. Tehát elsősorban ennek a körülménynek és nem a rendiség elzárkózásának tulajdonítható, hogy az erdélyi románság nemzetiségi mozgalma politikailag a XVIII. század folyamán igen csekély eredményt ért el.

Az erdélyi rendiség támogatja és a román egyházi vezetők gáncsolják életpályájukon a román nemzeti kultúra első uttörőit.

Kulturális téren azonban a XVIII. század folyamán az eredmény a románság részére annál fényesebb volt. A rendi alkotmányos rendszer semmiféle nehézséget nem állított a románok művelődési törekvéseinek az útjába. A XVIII. század folyamán Balázsfalva lett a románság kulturális központja. Itt a gör.katolikus egyház keretében a román püspökök szabadon alapíthattak papképző szemináriumot, gimnáziumot / 1754 / és nyomdát. Míg a Habsburgház nyomására az erdélyi protestáns diákok a XVIII. század folyamán külföldi tanulmányokat alig tudtak folytatni, addig a Balázsfalvi román iskola növendékei Habsburg-katolikus pártfogással szabadon végezhették tanulmányaikat Nagyszombatban, Bécsben és Rómában. Ezek a fiatal románok a nyugateurópai kulturától lélekben meg gazdagodva vissza tértek Erdélybe, ahol irodalmi munkásságukkal első uttörői lettek a román nemzeti kultúrának. Uttörő munkásságuk azonban elsősorban a románok részéről ütközött akadályokba, mivel ők Klein Inocentius püspöksé-

ge után rendszerint nem találták meg az érvényesülési lehetőséget a gör.katolikus egyház keretében. A gör.katolikus egyház vezetősége nem a román nemzeti kultúra le-téteményesait látta bennük, hanem a riválisokat, akiktől vezető pozícióját féltette. Ezért kellett eltávoznia Balázsfalváról Klein Sámuelnek, Sincai Györgynek és Maior Péternek, akiket a román közvélemény ma is irodalmi munkásságuk révén a XVIII. század legnagyobb román szellemi értékeinek tekint. Ők hárman részint történeti, részint nyelvészeti munkásságuk eredményeként állították fel a dáko-román elméletet és ezáltal a román nemzeti öntudat felébresztése terén korukban a legnagyobb szolgálatot tettek a románságnak. Ma már az európai tudomány régen túlhaladta ~~az~~ álláspontjukat, mégis a román közvélemény ~~ma~~ ma is a Klein Sámuel, Sincai György és Maior Péter ideológiájában él. Hiszi, hogy az erdélyi románok a római telepések és a dákok leszármazói, akik Traján császár óta / Krisztus u.106./ ugyszólván titokban, anélkül, hogy - az utolsó két századot leszámítva komoly életjelt adtak volna magukról, - megszakítás nélkül élték át a mai napig a történelem viszontagságait Erdély földjén. Jellemző a XVIII. századi erdélyi románság belső viszonyaira, hogy a balázsfalvi gör.katolikus püspök Micu Sámuel - mint izgatót feljelentette a ~~rendi~~ hatóságoknak. 1./ A ~~rendi~~ hatóságok a feljelentés alaptalanságától meggyőződén, - megszüntették az eljárást Micu Sámuel ellen. Micu Sámuel az egyetemi nyomdában, Budán kapott a magyar ~~rendi~~ hatóságok jóvoltából censored és korrektori állást és ebben a tisztségében is halt el. Utóda Maior Péter lett

Hisz a daco-román kontinuitás elméletében

1./ Dr. Sulica Szilárd: A magyar irodalom és művelődés hatása a román irodalom és művelődés fejlődésére, Szeged, 1937. 25 lap.

aki, hivatali elfoglaltsága mellett szintén szabadon folytathatta irodalmi munkásságát és adhatta ki dákó-román szellemű könyveit. Sincai György nem jutott be a budai egyetemi nyomdához, mert őt a nagyváradi román gör.katolikus püspök nem volt hajlandó ajánlani. 1./ Így kénytelen volt egyik magyar főuri családnál /gróf Wass család / nevelői állást vállalni, ahol szívesen fogadták őt és módot nyújtottak neki arra, hogy ~~nagy~~ művét: a Cronica Românilor - t, befejezhesse. ~~Ezeket a~~

~~tényeket elhallgatva, a román történetírók állandóan csak arra mutatnak rá, hogy az erdélyi cenzura / amely a XVIII. században a Habsburg-ház találmánya volt / nem engedélyezte Sincai művének a kiadását. Ez igaz. De ugyan, ez a cenzura megakadályozta igen gyakran a protestáns erdélyi magyarok / Bod Péter, / műveinek is a kiadását, sőt később a XIX.század elején az erdélyi magyar nemzetiségi mozgalom vezérét Wesselényi Miklóst börtönbe is juttatta. Sincai nem ült börtönben, sőt az igazság az, hogy az erdélyivel ellentétben, a magyarországi cenzura engedélyezte Crónica - jának a kiadását, és azt Budán az egyetemi nyomdában ki is adhatta volna, ^{hisz} de fajtestvérei anyagilag ~~nem támogat~~ ^{volna.} ~~ák őt.~~ 2./ Ezért ~~írja~~ ^{ezt írja} Crónikája egyik részében az 1510-ik évnél: " Ha ez a család /gr. Wass család/ engemet nem segített volna, ezt a Crónikát sohasem tudtam volna megírni az én románjaim segítségével és régen elégettem volna, mert annyit kesergettek ^{it} engem ezek a románok, akiktől pedig segítséget vártam volna."~~

3./ A magyar rendiség és a magyar szellemi élet vezetői

- 1./ Jancsó Benedek: A román nemzetiségi törekvések története és jelenlegi állapota, II. Budapest, 1899, 312 lap.
- 2./ Jancsó Benedek: A román nemzetiségi törekvések története és jelenlegi állapota, II. Budapest, 1899, 314 lap.
- 3./ Gheorghie Sincai din Sinca: Chronica românilor si a mai multor nemuri, Tomul II. Bucuresci, 1886 - anuș 1510.

nem felforgatókat láttak Sincaiban és társaiban, hanem szellemi munkásokat, akiket megbecsültek. Bánffy György gróf Erdély kormányzója Filipciánu teológiai doktort, akit Bob görög.katolikus püspök, mint riválisát és Sincai barátját elbocsátott a balázsfalvi iskolától, - visszahelyeztette állásába. A nemeslelkű, nagytekintélyű kormányzót Filipciánu tudományos felkészültsége egy kolozsvári véletlen találkozás alkalmával annyira meglepte, hogy az egyszerű falusi pappá degradált román teológiai doctor ügyét kérdés nélkül sikeresen elintézte Bob püspök-nél. Kanonokká nevezte ki Bánffy György gróf Filipciánut a balázsfalvi gör.katolikus káptalan felállításának alkalmával, aki később itt mint nagyprépost halt meg 1831-ben. 1./ Ugyancsak Bánffy György kormányzó a XIX.század elején meglátogatta a balázsfalvi román iskolát és ~~nem az irigység fogta el~~, amikor a sok román növendéket meglátta, ~~hanem inkább~~ ~~és~~ azoknak a jövő sorsa aggasztotta. Kicsinynek tartotta Erdélyt ahhoz, hogy valamennyien álláshoz juthassanak. 2./ Budán a magyar szellemi élet kiválóságai támogatták tudományos utbaigazítással Sincait, Micu Sámuel és Maior Pétert. 3./ A magyar egyetemi nyomda adta ki műveiket. A budai egyetemi nyomda / ma is létező budapesti M.kir. Egyetemi Nyomda./ román nyelvű kiadványai nem csak Magyarország és Erdély számára, hanem a két román fejedelemség számára is megjelentek. Ezekből a művekből ismerte meg a román fejedelemségek tanulmányzó fiatalsága a XVIII.század végén

-
- 1./Papiu Ilarianu: Istoria Romanilor din Dacia superioara I. 204 lap.
 - 2./ Jancsó Benedek: A román nemzetiségi törekvések története és jelenlegi állapota, II. Budapest, 1899,- 352 lap.
 - 3./ Sulica Szilárd: A magyar irodalom és művelődés hatása a román irodalom és művelődés fejlődésére, Szeged, 1937, - 26 lap.

és a XIX. század kezdetén a román nemzeti szellemet, amelynek akkor még a két román fejedelemségben sem az egyház, sem az iskola, sem az irodalom nem állott a szolgálatában.

A fanariota korszak a román fejedelemségekben.

A két román fejedelemségben az egész XVIII.

század és a XIX. század első évtizede a román nemzetiségi kultúra fejlődése szempontjából egyáltalán nem jöhet számításba. Havasalföld és Moldva, Erdéllyel ellentétben ~~a XVIII. század elejétől kezdve továbbra is~~ megszakítás nélkül török fennhatóság alatt maradt. Csupán ^{ebben a korban} ~~szultán~~ /1711-1821/ ~~csak~~ görögöket ~~fanariotákat~~ nevezett ki vajdák-ká. A fanariota vajdák a Habsburg ~~birodalom~~ és az orosz birodalom tőszomszédságában megbízhatóbbaknak bizonyultak a török szultán szempontjából, mint a román eredetű vajdák. A román nép és a román nemzeti kultúra részére azonban a fanarioták igen nagy veszedelmet jelentettek. A fanarioták alatt Havasalföld és Moldva egyházi, iskolai és irodalmi kulturája teljesen görög jellegű és nyelvű ~~kultúra~~ lett. ~~Ami a szociális helyzetet illeti,~~ a fanarioták még jobban zsarolták a népet, mint előzőleg a román eredetű vajdák. A nép Moldovából tömegesen vándorolt ki Oroszországba, Havasalföldről ~~viszont~~ Erdélybe és főként a Magyarországi Bánságba. Ez által a XVIII. század folyamán rohamosan ^{és} megnövekszik Erdély és a Bánság román lakosságának a száma. 1700-ban megbízható számítások szerint Erdélyben 150.000 magyar; 100.000, száz, és 250.000 román volt. Az 1761-65 évi népszámlálás szerint a helyzet a következőképpen alakult: magyar

Konstantinápoly Fanariotáiban lakó és kereszt fanariotáknak nevezett garibay

Az erdélyi románosság számának megnövekedése.

271.000; szász 120.680; román 547.243. 1./ A román-
ságnak ez a nem természetes szaporodás útján, hanem
bevándorlás által való számbeli növekedése még jobban
kiélezte a szociális ^{és gazdasági} ellentétet Erdélyben a jobbágyság
és a ^{uralgató osztályok között.} rendiség között. ~~Nem utolsó sorban elősegítője lett~~
~~ez is a Hóra-Closca parasztlázadásnak, 1784-85, amely~~
~~a XVIII. század folyamán Erdélyben a legnagyobb méretű~~
~~parasztlázadás volt.~~ F

Hóra-Closca pa-
rasztlázadás.
1784-85.

A román történetírók ~~és a román közvéle-~~
~~mény a Hóra-Closca parasztlázadást céltudatos román nem-~~
~~zetiségi forradalomnak szereti feltüntetni, amelynek ve-~~
~~zetőit román felfogás szerint éppen olyan eszmények fű-~~
~~tötték, mint a francia forradalom vezetőit. Ezzel szem-~~
~~ben rá kell mutatnunk arra, hogy Horának és Closcának~~
~~semmiféle forradalmi programjáról nem tudunk, mind ket-~~
~~ten írástudatlan román parasztek voltak, akik jobbágy-~~
~~sorsban élő népükön nem mint öntudatos ^{nemzeti} forradalmárok,~~
~~hanem mint fogyelemzetlen szenvedőjü lázadók akartak~~
~~segíteni. Helyesebben mondva, kizárólag megbosszulni~~
~~akarták az elszenvedett igazságtalanságot, akár csak~~
~~a magyar Dózsa György több mint 200 évvel azelőtt. 2./~~
~~A Hóra-Closca lázadásban a műveletlen alsó papságot le-~~
~~számítva, - egyetlen európai műveltségű román sem vett~~
~~részt, sőt arról sem tudunk, hogy valamelyik legalább~~
~~lélekben együtt érzett volna vele. A Hóra-Closca lá-~~
~~zadás korától messze elmaradt parasztlázadás volt.~~ E
~~románság műveltségben sokkal alacsonyabb fokon állott,~~
~~mint a magyarság és ezért nem csodálható, hogy nem akad-~~

- 1./ Jancsó Benedek: A román nemzetiségű törekvések történe-
te és jelenlegi állapota I. Budapest. 1896. 762 lap.
- 2./ Braun Róbert: A százötven év előtti Hóra-világ, - Bu-
dapest. 1935. 14 és 20 lap.

F. Az ellenfél 1784-ben nyitott lázadásban tört ki, amikor a
magyarok kármesterek, jobbágyok és pártosok megegyeztek, kármesterek, kármesterek
fogták a zettenségek vérengzését, pusztította a kármesterek vérengzését és
vagyondát. Később utána fogták a felkelést a császári hadonászat
sorelleire, kármesterek, Horák és Closkák.

tak a románság körében olyan művelt egyének, mint a magyarságnál Martinovics, Hajnóczy, Laczkovics stb., akik ugyanebben az időben Hóra és Closca paraszt-lázadóktól eltérően már a francia forradalom szellemében igyekeztek forradalmi mozgalmat szervezni Magyarországon. Azt sem szabad figyelmen kívül hagyni, hogy a Hóra-Closca lázadás nem magyar földesurii birtokon kezdődött, hanem a Habsburg ház zalatnai kincstári birtokán. Elsősorban a bécsi irányítás alatt álló kincstári igazgatás kiméletlenségének és nem a magyar földesuri hatalom tulkapásainak tulajdonítható a Hóra-Closca lázadás kitörése. Román részről elszokták hallgatni, de mi kénytelenek vagyunk megemlíteni, hogy a lázadás leverése után Hórát és Closcát román parasztok juttatták a császári katonaság kezére, akik ezért ünnepélyes keretek közt nemesiséget és pénzjutalmat kaptak. Jellemző, hogy a lázadás leverése után a román gör. keleti püspök, Nichitici Gedeon nem mint a román nép jogainak a védője ~~képett fel~~, hanem mint a császári hatalom hű csatlósa ~~maradt~~.

járta be császári tisztek kíséretében ~~bejárta~~ a lázadó román vidékeket és kizárólag csak azt érezte kötelességének, hogy rendre, nyugalomra és a császári ház iránti hűségre intse a román népet. Az eszébe sem jutott, hogy a hatalom birtokosai előtt a román nép érdekében felemelje a szavát. 1./ Ennyire élt a román nép lelkében és annak egyik legelső vezetőjében, a román görög keleti püspökben a Hóra-Closca lázadás idején a románok által ma annyira hangsúlyozott román nemzeti öntudat!

- 1./ Jancsó Benedek: A román nemzetiségi törekvések története és jelenlegi állapota II. Budapest. 1899, - 151-152 lap.

Erdélyben külön
román szociális
elnyomás a rendi
világban nem volt.

Sikertelen marad minden olyan kísérlet,
amely a Hóra-Closca parasztlázadás vagy más események
kapcsán a rendi világban az erdélyi románság külön
szociális elnyomását igyekszik bebizonyítani. Mint
ahogy kulturális téren tények igazolják a rendiség
pártatlanságát a románsággal szemben, ugyanúgy szoci-
ális téren sem lehet ^arendiség külön román elnyomásáról
beszélni. Aki a magyar és román történelmet egyaránt
ismeri, nagyon jól tudja, hogy a XVIII. század folyamán
nem csak az erdélyi gör.keleti és gör.katolikus román
jobbágyság teljesített súlyos szolgálatot más fele-
kezetek papjainak, - amint azt a román történetírók
egyoldaluan hirdetni szokták, - hanem a kálvinista ma-
gyar jobbágy is. Nem csak Hóra gyalogolt el Bécsbe, hogy
jobbágy társai panaszát előszóval előadja a császárnak,
hanem a magyar parasztok közül is többen ugyanúgy
csülekedtek, különösen a dunántúli nagy birtokokról.
Az is tény, hogy nem csak Hóra lázadó parasztjait akasz-
tatta fel tömegesen saját hatáskörében a vármegye, ha-
nem a lázadó hódmezővásárhelyi és mezőtúri magyar parasz-
tokat is. 1./ A Diploma Leopoldinum megerősíttette azo-
kat a fejedelemskori törvényeket / Approbatae Constituti-
ones, Compilatae Constitutiones / amelyek úgy intézked-
nek, hogy a román jobbágy nem viselhet kék ruhát, sem
nadrágot, sem csizmát, sem gyolcsinget, sem egy forint-
nál drágább kucsmát, ~~és~~ ^{és} egyvert sem hordhat magával.
De ezek a rendelkezések a XVIII. századtól kezdve gya-
korlatilag keresztül vihetetlenek voltak és - ami az
igazság megállapítása tekintetében lényeges körülmény, -
tudjuk azt, hogy ezek a ~~rendelkezések~~ rendszerint ta-

1./ Hóman - Szekfü: Magyar történet /Budapest/ VI.köt.
234-239 és 305- 306 lap.

karékossági vagy rendészeti célt szolgáló jobbágy intézkedések a magyar jobbágysággal kapcsolatban is a szintiszta magyar lakosságu vármegyék statutumaiban megtalálhatók. 1./ Vagyis azok az erdélyi rendi törvények, amelyek néhol kifejezetten megemlítik a román népet / oláhokat, valáhokat, / - semmivel sem tartalmaznak szigorubb rendszabályokat, mint azok az általános jobbágy törvények és rendszabályok, amelyeknek a magyar jobbágy is alá volt rendelve. ~~Más eredményre csak az juthat, külön román sérelmekről ebben a korban csak az beszélhet, aki célzatosan a rendi alkotmányból csak egyes részleteket ragad ki és ebből vonja le a következtetéseket, ahelyett, hogy a maga egészében ~~ez~~ ~~ezt~~ tenné vizsgálat tárgyává az egész rendi alkotmányt.~~

Supplex Libellus
Valahorum.

1791-ben a két román püspök: a gör.katolikus és a gör.keleti, Supplex Libellus Valah^{ch}orum címen emlékiratot adott be a bécsi udvarhoz. Az emlékiratban körülbelül ugyanazokat a jogokat kérték az erdélyi románosság részére, mint előzőleg Klein Inocentius. A különbség azonban Klein Inocentius és a két román püspök közt igen nagy volt. A két román püspök nem volt harcos egyéniség. Nem tudott mozgalmat szervezni, legalább a román papság körében, mint Klein Inocentius. Egyénileg sem kockáztattak semmit azért, hogy a Supplex Libellus Valahorumban foglalt követelések megvalósíttassanak. Ugyyszólván minden kényszerítés nélkül önként hozta meg az erdélyi országgyűlés az 1791 LX.törvénycikket, amely

1./ Hóman-Szekfü: Magyar történet. / Budapest./ VI.kötet
236-237 lap.

az erdélyi görög keleti vallás szabad gyakorlását biztosította. 1./ Nem sokára rá II. Lipót császár újabb kedvezményt adott a gör.keleti vallásu románoknak. Megengedte nekik, hogy hivatalt viseljenek. 2./ Így a gör. keleti egyház is lassan annyira megerősödik, hogy a román nemzetiségű mozgalomban segítő társa lesz a gör.

A gör.keleti egyház és a román nemzetiségi mozgalom.

kat.egyháznak. ~~Moga lesz a XIX.század kezdetén az erdélyi gör.kel.egyház püspöke.~~ ^{Moga} az első román származásu, erdélyi gör.kel.püspök, a XVII.század fordulója óta.

A XVIII. században több mint 50 évig betöltetlenül hagyták az erdélyi görög keleti püspöki széket a Habsburgok. Azt remélték, hogy az egész erdélyi románságot sikerül áttéríteni a gör.katolikus vallásra és így a gör.keleti egyházi szervezet fenntartása feleslegessé válik. Mikor azonban látták, hogy különösen a Havasalfölddel szomszédos / Brassó, Szeben, Fogaras, vidéke / erdélyi területek román tömegei kitartanak a gör.keleti hit mellett, a XVIII.század második felében betöltötték az erdélyi gör.keleti püspöki széket. Ezek a gör.keleti püspökök azonban mind szerb nemzetiségűek voltak, akik - egyedül a Supplex Libellus Valahorum aláíróját, - Adamovics Geraszimot kivéve, - se kulturális, se politikai téren semmiféle lépést nem tettek a románság érdekében.

~~Moga gör.keleti püspök végleges püspöki székhellyé Szebent tette.~~ Átszervezte a papképzést és gondoskodott

- 1./ Articuli diaetales anni 1791. Kolozsvár 1793. Articulus LX. De libero religionis graeci ritus Visulitorum exercitio.
2. Goldis László: A nemzetiségi kérdésről, Arad, 1912. 20-21 lap.

Az erdélyi származású Lázár György a román nyelvű iskolai tanítás uttörője Havasalföldön.

a tanítóképzésről is. Az ő korában tanított a szebeni papképző szemináriumban Lázár György, aki később átment Havasalföldre és Bukarestben iskolát alapított. /1816/. Ez az iskola volt az első a román fejedelemségekben, ahol román anyanyelven tanítottak. A román szellemi és lelki újjászületésnek az első uttörői Havasalföldön a XIX. század első évtizedében mind Lázár György iskolájából kerültek ki. Nem szabad említés nélkül hagyni, hogy Lázár György szegény erdélyi ^{román} jobbágy gyermek volt, akit a ~~hires~~ szász Bruckenthal Sámuel báró erdélyi kormányzó / gubernator / segített tanulmányai elvégzésében. ~~Az sem lekicsinyelendő, hogy Lázár György tudományát elsősorban magyar iskolának, a kolozsvári piarista gimnáziumnak köszönhetette. Itt végezte~~ ^{hol} felsőbb tanulmányait, ^{végére} mint korábban nagyon sokan a román szellemi élet vezetői közül. 1./ Lázár Györgyöt nem a ~~rendi~~ ^{magyar} hatóságok kényszerítették ~~arra~~, hogy Erdélyt elhagyja, hanem ^{román} egyházi felettesei, akik nem engedték meg neki, hogy az egyház keretében tehetségének megfelelően érvényesülhessen. A havasalföld-i fanariota állapotok azonban nem sokára meggyőzték őt arról, hogy az ottani románok közt sorsa még mostohább, mint az erdélyi románok közt. ~~Ezért~~ Visszatért Erdélybe. ~~Mindenkitől~~ elhagyottan halt el ~~Feleken~~. /Szében mellett/ 1823-ban.

A román fejedelemségek politikai és szellemi átalakulása a XIX. század elején.

1821-ben Havasalföldön és Moldovában megszűnt a fanariota uralom. Ezt a politikai változást Tudor Vladimirescu felkelése idézte elő. A felkelés katonailag vereséggel végződött, azonban nagy politikai jelentőségét a románság jövője szempontjából nem lehet

1./ Sulica Szilárd. A magyar irodalom és művelődés hatása a román irodalom és művelődés fejlődésére. Szeged, 1937. 28-29 lap.

elvitatni. A felkelés után Havasalföld és Moldva továbbra is megmaradt török fennhatóság alatt, de a szultán többé már nem nevezett ki fanariota vajdákat a két ország élére. Született románok lettek a két ország vajdái, akik lassan kulturális intézkedésekkel előkészítették az erdélyi románságtól messze elmaradt havasalföldi és moldvai románság nemzeti ujjaszületését. A fejedelmek iskolákat alapítottak. Az iskolák tanítási nyelve és szelleme a görög nyelv és fanariota szellem helyett a román lett. Az iskolák tanárai majdnem mind Erdélyből kerültek ki. Az erdélyi román tanárok, - akik nem csak a balázsfalvi román, hanem a marosvásárhelyi és kolozsvári magyar iskolának is köszönhatték tudományukat, - végezték el kulturális téren azt a munkát, amely később a XIX. század követelményeinek megfelelően Havasalföld és Moldva társadalmi és politikai átalakulását eredményezte. 1./

Erdély politikai átalakulása a XIX. század közepén.

Erdélyben a társadalmi és politikai átalakulásért folytatott reform-küzdelem a XIX. század első felében indult meg. A románságnak kevés szerep jutott ebben a reform mozgalomban, mert a még érvényben lévő rendi alkotmány nem adott lehetőséget a politikai érvényesülésére. A szászság, mint a rendi jogok birtokosa, elsősorban nem a reformokért lelkesedett, hanem mindenáron igyekezett megtartani szerzett jogait. A Szászföldön a szászság a bevándorló románsággal szemben kisebbségbe szorult és így félelmében minden román politikai követelés elől elzárkózott, ^{a)} ~~előtt~~/románság Erdély területén elsősorban a Szászföldön igyekezett a modern értelemben vett polgári jogok elnyeréséhez jutni. A számban, kulturában és va-

1./ Jancsó Benedek: A román nemzetiségű törekvések története és jelenlegi állapota, II. Budapest. 1899. 337,- 347-350 lap.

gyonban a szászszágnál jóval tekintélyesebb magyarság sorából kerültek ki az erdélyi reform-mozgalom igazi vezetői. Céljuk a rendi alkotmány megszüntetése és a polgári jogenyenlőség alapelvén felépülő modern államrendszer megteremtése volt. Ezért az országgyűlés¹ küzdött az elavult latin nyelv helyett a magyar államnyelv bevezetéseért. Ugyanakkor az egyházi, iskolai és a magán életben a társnemzetek anyanyelv használati jogát elismerték. A jobbágyszabadítás² terén nem ismertek különbséget magyar, német és román jobbágys között. Ugyanazon feltételek mellett követelték nemzetiségre való tekintet nélkül valamennyi erdélyi jobbágyszabadítását. Ennek köszönhető, hogy később a jobbágyszabaitás kapcsán, több mint 1. millió hold föld jutott magyar kézből felszabadult erdélyi román jobbágys tulajdonába. Harmadik főkövetelés³ként Erdély és Magyarország unióját hangoztatták az erdélyi magyar reformerek. Az unió nem irányult sem a románok, sem a szászok ellen, amit az is bizonyít, hogy, amikor az unió és az előbb említett ~~erdélyi magyar~~ reform követelések a Habsburgok által is szentesített 1848 évi új magyar alkotmányban megvalósultak, - az erdélyi országgyűlés unió-bizottságot küldött ki, amelyben a szászok és a románok képviselői is helyet foglaltak. Az unió-bizottság román és szász tagjainak az volt a feladata, hogy az unió gyakorlati keresztülvitelénél a szász és román érdekek védelme szempontjából szükséges intézkedésekre vonatkozóan javaslatokat dolgozzanak ki. 1./ ~~Az igazság kedvéért kötelességünknek tartjuk megemlíteni, hogy 70 évvel~~ Később 1918-ban, amikor az erdélyi románok képviselői egyoldaluan Erdélynek Romániához való csatlakozását kimondták, nem gondoskodtak az 1848 évi

1./ Márki Sándor: Az erdélyi unió-bizottság, Budapesti Szemle 1898. 261 sz.

erdélyi magyar országgyűléshez hasonlóan arról, hogy unió bizottságot létesítsenek, amelybe a románok mellé a szászok és a magyarok képviselőit is meghívják. ~~Az 1848 évi unió magyar megteremtői sokkal inkább hivatásuk magaslatán álltak, mint azok a románok, akik jóval később 1918-ban Erdély unióját Romániával a magyarság teljes kikapcsolásával teremtték meg.~~

Az erdélyi román-
ság szembe-
fordulása a
magyar reform-
törekvésekkel.

Az erdélyi románság zöme radikális felfogású fiatal vezetők befolyása alatt 1848-ban mereven szembe helyezkedett az új magyar alkotmánnyal. 1848 május 15-én Balázsfalván az ~~unnevezett~~ erdélyi román nemzetgyűlés ~~nyíltan~~ kimondotta, hogy a magyar reformerek által alkotmányjogilag biztosított polgári jogegyenlőséget a románság részéről nem tartja elegendőnek. ~~Követelte a románságnak mint nemzetnek a magyarsággal való alkotmányjogi egyenjogúsítását is. Vagyis a~~ románság radikális vezetői olyan új alkotmányt akartak, amely ne csak a polgári /individualis/ jogegyenlőség, hanem egyúttal a nemzeti egyenjogúság alapelvét is magában foglalja. Olyan radikális, sőt lehet mondani agresszív követelés volt ez a románság részéről, amelyek akkor nem csak a magyarság, hanem Európa egyetlen más uralkodó népe sem fogadott volna el. ~~Az~~ ~~irek ekkor már hosszabb idő óta országgyűlésen harcoltak politikai jogaikért. Éppen ezért az angol közvélemény sokkal jobban ismerhette az ő törekvésüket, mint a magyar közvélemény, az eddig országgyűlésen kívül élő és most hirtelen máról-holnapra a legradikálisabban fellépő románság szándékát. Még is az igazság az, hogy az angol közvélemény még 1848-ban nagyon távol állott attól, hogy az ireknek az angolokkal való alkotmányjogi egyenjogúságát el ismerje. Csodálható-e tehát, hogy ha a meglepett magyarság~~

nem adta meg az erdélyi románoknak 1848-ban a nemzeti egyenjogúságot, hanem ellenkezően, amikor a polgári jog-egyenlőséget biztosító új alkotmányát veszélyben látta, minden további nélkül fegyveréhez nyult.

A moldvai magyarok /csángók/ román elnyomása.

Főként a moldvai és havasalföldi románoknak nincs erkölcsi jogosultsága ahhoz, hogy az 1848 évi magatartásért az erdélyi magyarságot felelősségre vonja. 1./ Moldvában körülbelül 100.000 magyar /csángó/ él. Még ma is, akik az ottani románok részéről sem 1848-ban, sem később soha nemzetiségileg semmiféle alkotmányos védelemben nem részesültek. A moldvai magyarok anyanyelvüket sem az iskolában, sem a templomban nem használhatták és ma sem használhatják, - csak a magánéletben. 2./ És ezek után jellemző, hogy még is a moldvai és havasalföldi románoknak hosszú időn át volt erkölcsi bátorsága a művelt világ előtt az autonóm iskolai és egyházi szervezettel bíró erdélyi románok magyar elnyomásáról beszélni.

1848-49 évi magyar szabadságharc.

Az erdélyi románok 1848-ban, amikor a magyar szabadságharc kitört, a Habsburgokkal kötöttek fegyveres szövetséget, abban a reményben, hogy így jobban elfogják érni céljukat. A magyar honvédek azonban legyőzték őket és a Habsburg zsoldos katonaságot, Ekkor a Habsburg-ház kénytelen volt segítségül hívni az orosz cár csapatait. Az orosz csapatok inváziója vetett véget 1849-ben Magyarországon és Erdélyben a magyar szabadságharcnak.

Az 1848 évi magyar alkotmány eltörlése és visszaállítása I. Ferencz József császár által.

A magyar szabadságharc bukása után a Habsburgok ~~hosszából~~ az 1848 évi magyar alkotmányt megsemmisítették. Erdélyt újból elszakították Magyarországtól.

- 1./ Domokos Pál Péter: A moldvai magyarság, Csiksomlyó, 1931. 181-182 lap. Dr. Lükő Gábor: A moldvai csángók, Budapest. 1936. 25 lap.
- 2./ Középajtai Barna /Barabás/ Endre: Románia nemzetiségi politikája, Kolozsvár, 1908. 31-56 lap.

tól és mint a Habsburg birodalom egyik tartományát kezelték. Másfél évtizedig tartott az új kormányzati kísérletezés. Kezdetben a Habsburgok ez alatt az idő alatt katonai jellegű diktatúrát igyekeztek megvalósítani Erdélyben, később a kormányzásnak alkotmányos színezetet adtak. A katonai diktatura egyik népnek sem tetszett. Főként csalódtak a románok, akik a nemzeti egyenjogúság elnyeréséről soha olyan távol nem voltak mint éppen akkor. Az alkotmányos színezetű tartományi kormányzás, viszont a magyarságnak volt elsősorban ellenszenves. Az erdélyi magyarság változatlanul ragaszkodott az 1848 évi alkotmányhoz és ennek megfelelően elsősorban az unióhoz. Ferencz József császár végül belátta, hogy a különböző kormányzati kísérletek nem alkalmasak a birodalom nyugalmanak és Erdély belső békéjének a megszilárdítására, ~~vissza állította az 1848 évi magyar alkotmányt.~~ 1865-ben összehívta az ~~utolsó~~ erdélyi országgyűlést, amely újból kimondotta Erdély unióját Magyarországgal. Ez az unió Erdély tartományi jellegét a Habsburg birodalom keretében véglegesen megszüntette. Erdély az unió alapjain ~~alapján~~ egyesült Magyarországgal egy egységes állam keretében.

F 1867-ben Ferenc József visszaállította az 1848 évi magyar alkotmányt

~~Ez az~~ az új államjogi helyzet Erdélyre vonatkozóan több

A magyar nagylelkűség. mint 50 esztendeig / 1918-ig / maradt érvényben. Az utolsó erdélyi országgyűlés magyar tagjai 1865-ben, amikor az uniót újból kimondották, a múlt sérelmeit feledve ~~ismét nagylelkűen~~ békejobbot nyújtottak a románoknak és a szászoknak. Kilátásba helyezték a magyar képviselők, hogy az új egységes magyar állam keretében mindjárt a következő parlamenti ciklusban Budapestem a kor követelményeinek megfelelően törvénnyel fogják ren-

dezni a nemzetiségi kérdést. Így az erdélyi szászoknak és románoknak semmi okuk sem volt arra, hogy az új helyzetben sorsukat illetően aggodalommal tekintsenek a jövő elé.

A havasalföldi és moldvai állapotok.

Az 1848 évi havasalföldi és moldvai forradalomhoz ^{a magyar forradalomhoz} viszonyítva egészen jelentéktelen méretű volt. A vezetők a forradalmat katonailag egyáltalán nem tudták megszervezni, ~~1848~~¹⁸⁴⁹ mielőtt a török és orosz csapatok megjelentek Moldva-~~illetőleg~~^{és} Havasalföld határán a forradalmárok minden ellenállás nélkül azonnal külföldre menekültek. 1859-ben a Krimi háború befejezése után főként Franciaország támogatása folytán Cuza Sándor fejedelemsége alatt Moldva és Havasalföld politikailag egyesült egymással. Az egyesült két fejedelemség azonban, amely 1861-ben a Románia nevet vette fel, még mindig török fennhatóság alatt maradt. Belpolitikai téren sokkal elmaradottabb állapotok voltak az újdonsült Romániában, mint Erdélyben. Lupas Ioan román történetíró megállapítása szerint 1859 és 1861 között, tehát alig 3 év alatt, - amikor a két fejedelemséget politikailag még csak a fejedelem személye kapcsolta össze, - kilenc kormányváltás történt Havasalföldön és hat kormányváltás Moldovában. " Ilyen nagy volt a konszolidáció hiánya" 1./ Erdélyben 1848-ban, Romániában úgy-ahogy 1864-ben történt meg a jobbágy felszabadítás. Az erdélyi gör.keleti és gör.katolikus egyház ebben az időben az érseki ^{szék} rangot nyerte el. Az erdélyi gör.keleti és gör.katolikus papok állami támogatást kaptak. Ugyanakkor Romániában üldözték a szerzeteseket és elvették / szekularizálták/

1./ Lupas Ioan Trecutul nostru romanesc, Sibiu, 1934-222 lap.

a gör.keleti egyház birtokait. 1./ Ilyen körülmények között sem az erdélyi román papságnak, sem az erdélyi román népnek semmi oka nem volt arra, hogy a romániai állapotokért lelkesedjen. (1862-ben minden született román részére törvényben biztosította Románia a román állampolgárság elnyerését. Az erdélyi románok még sem vándoroltak tömegesen át a szomszédos új hazába, nyilván azért, mert Erdélyben jól érezték magukat. Ebben az időben Erdélyből számottevően csak a magyar iparosok kezdtek kivándorolni Románia területére, akik ott anélkül, hogy az elmaradt román tömegeket gazdaságilag kizsákmányolták volna, egyes eddig Romániában ismeretlen iparágak meghonosításával, igen nagy szolgálatot tettek az új román államnak.

A román irredenta propaganda fellángolása.

Új Románia vezetői a kezdeti nehézségeit látva az 1860-as években komolyan gondolni sem mertek arra, hogy Erdélyt meghódítsák. Társadalmi úton /sajtó, hazafias egyesületek, / azonban szabad teret engedtek az ország belsejében az Erdély ellen irányuló román irredenta propagandának. Ez a hangos, felelőtlen irredentizmus, amely később állandóan erősödött, már ebben az időben kezdte elmérgecsíteni a magyarság és a románság viszonyát. Ma már nem vitás, hogy az erdélyi román kérdést a magyarság vezetőinek a későbbi időben is elsősorban azért nem sikerült kielégítően megoldania, mert az 1860-as években lábrakapott irredentizmus a két nép között állandóan feszült lelki atmoszférát teremtett. Hiába igyekeznek a román történetírók a felelősséget ebben a tekintetben a magyar nemzetiségi politikára áthárítani, mert ez a politika a maga korában bármelyik európai nép nemzetiségi

1./ N.Iorga. Istoria romanilor, Valenii de Munte, 1929 - 436-437 lap.

politikájával szemben sokkal jobban kiállja az összehasonlítást, mint a román nemzetiségi politika ,amely köztudomás szerint az 1860-as évektől kezdve rövid idő,alatt a moldvai magyarságot / csángóságot/ Európa összes nemzetiségei / kisebbségei/ közt a legszerencsétlenebb sorsra juttatta.

+ + +